

15. Ο Θησαυρός Ελληνικών Όρων: ένα εργαλείο για τη θεματική οργάνωση του περιεχομένου

Διονύσιος Γιαννίμπας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Θησαυρός Ελληνικών Όρων, ο πρώτος θησαυρός γενικού περιεχομένου στην ελληνική γλώσσα (με παράλληλη απόδοση των όρων στην αγγλική), αναπτύχθηκε από το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης με σκοπό την υποστήριξη της θεματικής πρόσβασης στο υλικό των λαϊκών βιβλιοθηκών κατ' αρχάς, αλλά και γενικότερα στο περιεχόμενο που διαθέτουν κάθε είδους πληροφοριακοί οργανισμοί.

Ειδικά το νέο ηλεκτρονικό περιβάλλον των βιβλιοθηκών (αυτοματοποίηση, ψηφιακό περιεχόμενο) απαιτεί την εφαρμογή βελτιωμένων και πιο ολοκληρωμένων λύσεων στον τομέα της ανάκτησης πληροφορίας. Ο θησαυρός, συνδυάζοντας τη χρήση φυσικής γλώσσας με τον λογικό συσχετισμό των εννοιών, μπορεί να καθοδηγήσει τον χρήστη στην επιλογή του κατάλληλου όρου αναζήτησης.

Περιγράφονται τα κύρια χαρακτηριστικά του λεξιλογίου αυτού και αναλύονται τα μεθοδολογικά ζητήματα που συνδέονται με την επεξεργασία της ορολογίας και την ανάπτυξη του πλέγματος σχέσεων μεταξύ των εννοιών. Επίσης παρουσιάζονται ο τρόπος χρήσης του Θησαυρού Ελληνικών Όρων και τα προσδοκώμενα οφέλη από την εφαρμογή του.

Thesaurus of Greek Terms: a tool for the subject organization of content

Dionyssios Giannibas

SUMMARY

The Thesaurus of Greek Terms, the first general thesaurus in the Greek language (complemented with English equivalent terms), was developed by the National Documentation Centre as a support tool for subject access to public libraries collections and, eventually, to content provided by all sorts of information organizations.

Especially the new electronic library environment (automation, digital content) requires improved and more integrated solutions in information retrieval. Thesauri, combining the use of natural language with the logic correlation of concepts, can guide the user in selecting the proper search term.

The paper describes the main features of the vocabulary and discusses methodology issues stemming from the processing of terminology and the development of the relationships grid between concepts. It also presents ways of interacting with the Thesaurus of Greek Terms and discusses expectations and potential profits by its application.

1 ΠΡΟΣΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΑ ΚΑΙ ΘΗΣΑΥΡΟΙ

Ο θησαυρός είναι μεν ένα σύγχρονο εργαλείο θεματικής πρόσβασης στην πληροφορία, που πήρε τη σημερινή του μορφή τον εικοστό αιώνα, προέκυψε όμως ιστορικά ως μετεξέλιξη των γνωστών ευρετηρίων που βρίσκουμε στις τελευταίες σελίδες πολλών βιβλίων, κυρίως τεχνικού ή επιστημονικού περιεχομένου. Θησαυρός είναι «το λεξιλόγιο όρων μιας ελεγχόμενης γλώσσας ευρετηρίασης, δομημένης με τρόπο ώστε να υποδηλώνονται σαφώς οι προϋπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των εννοιών» [1].

Ευρετηρίαση είναι «η πράξη περιγραφής ή ταύτισης ενός τεκμηρίου με βάση το θεματικό του περιεχόμενο» [2]. Γλώσσα ευρετηρίασης είναι «ένα ελεγχόμενο σύνολο όρων, επιλεγμένων από τη φυσική γλώσσα, που χρησιμοποιούνται για να αντιπροσωπεύσουν, σε συνοπτική μορφή, τα θέματα των τεκμηρίων» [1].

Τα ευρετήρια έκαναν την εμφάνισή τους πολύ νωρίς, αλλά η χρήση τους γενικεύθηκε με την εξάπλωση της τυπογραφίας. Με την κατακόρυφη αύξηση των πάσης φύσεως εκδόσεων, και ιδίως των επιστημονικών περιοδικών τον 19^ο αιώνα, δημιουργήθηκαν ευρετήρια που δεν συνδέονταν με συγκεκριμένο δημοσιευμένο έργο αλλά με πληθώρα ειδικών κειμένων από ολόκληρα γνωστικά πεδία (π.χ. Χημεία, Ιατρική), έτσι ώστε να αξιοποιείται το μεγαλύτερο δυνατό φάσμα πηγών.

Με την πάροδο του χρόνου διαπιστώθηκε η ανάγκη για τυποποίηση (έλεγχο) του λεξιλογίου βάσει του οποίου γίνεται η ευρετηρίαση. Η διεργασία της θεματικής ευρετηρίασης συνίσταται στην εννοιολογική ανάλυση του περιεχομένου του τεκμηρίου και στη «μετάφραση» της ανάλυσης

αυτής με χρήση των συναφών όρων από το ελεγχόμενο λεξιλόγιο (γλώσσα ευρετηρίασης) που χρησιμοποιείται κάθε φορά.

Ο έλεγχος του λεξιλογίου είναι προϋπόθεση για την ταύτιση του όρου αναζήτησης με τον όρο ευρετηρίασης. Ένας όρος με πολλές σημασίες ή πολλοί όροι με την ίδια σημασία μπορεί να είναι συνήθη φαινόμενα στη φυσική γλώσσα, εξαλείφονται όμως στο πλαίσιο ενός ελεγχόμενου λεξιλογίου. Ο πολύσημος όρος προσλαμβάνει, συνήθως με τη βοήθεια «προσδιοριστών», τόσες μορφές όσες είναι και οι σημασίες του, ενώ από τους «συνώνυμους» όρους επιλέγεται ένας (ο «προτιμώμενος») που εκπροσωπεί την κοινή τους σημασία. Αποτέλεσμα της σύμβασης αυτής είναι να ικανοποιείται η αρχή «κάθε όρος μία έννοια και κάθε έννοια ένας όρος».

«Οι προϋπάρχουσες σχέσεις μεταξύ των εννοιών», δηλαδή οι σχέσεις ισοδυναμίας, ιεραρχίας και συσχέτισης που «υποδηλώνονται σαφώς» σε έναν θησαυρό, είναι και η ειδοποιός διαφορά του συγκεκριμένου τύπου γλώσσας ευρετηρίασης από άλλους όπως οι κατάλογοι καθιερωμένων θεματικών όρων ή οι κατάλογοι θεματικών επικεφαλίδων. Πέρα από την ίδια τη διεργασία της ευρετηρίασης, η δομή αυτή του θησαυρού εξυπηρετεί και τη στρατηγική αναζήτησης της πληροφορίας, λόγου χάρη σε μια βάση δεδομένων, καθώς μπορεί να καθοδηγήσει τον χρήστη στην επιλογή των πλέον κατάλληλων όρων για αποτελεσματική ανάκτηση.

Με τον θησαυρό, ο χρήστης των υπηρεσιών πληροφόρησης μπορεί να ξεκινήσει με την τεχνική της αναζήτησης (searching), ώστε να βρει ένα «σημείο εισόδου» στον λαβύρινθο των εννοιών, και, κρατώντας πλέον την άκρη του νήματος, να συνεχίσει με την τεχνική της πλοήγησης (browsing) και να ακολουθήσει τον μίτο της Αριάδνης μέχρι να εντοπίσει την έννοια με την οποία θα τροφοδοτήσει το σύστημα ανάκτησης, είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό με άλλες έννοιες. Έτσι, ο χρήστης έχει πλέον θεματική πρόσβαση στην πληροφορία σε πραγματικό χρόνο και τη δυνατότητα να προσαρμόζει την αναζήτηση στις ανάγκες του, χωρίς τη μεσολάβηση ειδικευμένου προσωπικού.

Στο πλαίσιο αυτό, επιδίωξη του συστήματος ανάκτησης είναι πάντοτε η ικανοποίηση της κλασικής απαίτησης κάθε «πελάτη» για *αποτελεσματική* και *γρήγορη* εξυπηρέτηση. Επομένως, σε κάθε αναζήτηση ο στόχος είναι διπλός: (α) να είναι μεγάλο το ποσοστό των «χρήσιμων» αποτελεσμάτων επί του συνόλου των «χρήσιμων» αναζητήσιμων τεκμηρίων [υψηλή ανάκληση] και (β) να είναι μεγάλο το ποσοστό των «χρήσιμων» αποτελεσμάτων επί του συνόλου των αποτελεσμάτων [υψηλή ακρίβεια]. Ο πρώτος στόχος ικανοποιεί την απαίτηση για

αποτελεσματικότητα, αποτρέποντας την απώλεια χρήσιμης πληροφορίας (ή αλλιώς τη σιωπή, την απουσία σήματος), ενώ ο δεύτερος ικανοποιεί την απαίτηση για ταχύτητα, αποτρέποντας τη συσσώρευση άχρηστης πληροφορίας (ή αλλιώς τον θόρυβο, τις παρεμβολές), η εκκαθάριση της οποίας είναι χρονοβόρα. Πρόκειται για δύο στόχους που ανταγωνίζονται ο ένας τον άλλο, και επιδίωξη εν τέλει είναι η καλύτερη δυνατή ισορροπία μεταξύ τους.

Η χρήση του θησαυρού στο ηλεκτρονικό περιβάλλον, τόσο στην ευρετηρίαση όσο και στην ίδια την αναζήτηση, μπορεί να ανεβάσει τον πήχυ και να φέρει την ανάκληση και την ακρίβεια σε ένα υψηλότερο επίπεδο ισορροπίας. Η ανάκληση ενισχύεται με την αξιοποίηση όλων των «συνώνυμων» όρων, κάτι που επιτυγχάνεται ακόμη και όταν ο θησαυρός δεν έχει χρησιμοποιηθεί για την ευρετηρίαση του υλικού, ενώ η ακρίβεια βελτιώνεται με τη χρήση προσδιοριστών στους πολύσημους όρους για διάκριση μεταξύ των διάφορων σημασιών τους. Επιπλέον, ο θησαυρός παρέχει την ευχέρεια για θεματική διεύρυνση ή εξειδίκευση της αναζήτησης με τη χρήση πλατύτερων ή ειδικότερων όρων αντίστοιχα, αλλά και για επέκτασή της με τη χρήση σχετικών όρων. Έτσι, η διεργασία της ανάκτησης της πληροφορίας ελέγχεται από τον ίδιο τον χρήστη που ενθαρρύνεται να εφαρμόζει κάθε φορά μια στρατηγική αναζήτησης σύμφωνη με τις ανάγκες του. Η επιτυχία δεν εξαρτάται πλέον τόσο από την εξοικείωση του χρήστη με το γνωστικό αντικείμενο, όσο από την αξιοποίηση αυτής της ευελιξίας.

Συνοψίζοντας, ο θησαυρός:

- παρέχει μια διαυγή εικόνα του γνωστικού πεδίου που καλύπτει
- παρέχει το «λεκτικό κλειδί» για την πρόσβαση στο πεδίο αυτό
- αποσαφηνίζει τις έννοιες μέσα από τον προσδιορισμό των σχέσεών τους
- ενισχύει την ανεξαρτησία του τελικού χρήστη
- επιτρέπει τη διεύρυνση, εξειδίκευση και επέκταση της αναζήτησης
- βελτιώνει την ανάκληση και την ακρίβεια

Σήμερα γίνεται πλέον συνείδηση ότι το νέο πληροφοριακό περιβάλλον δεν μπορεί να λειτουργήσει χωρίς ποιοτικά εργαλεία διαχείρισης του περιεχομένου, εργαλεία που να επιτρέπουν επαρκή και αποδοτική διασύνδεση των πληροφοριών. Οι θησαυροί, μαζί με τις οντολογίες και τα σημασιολογικά δίκτυα, βρίσκονται στην πρώτη γραμμή των εξελίξεων.

2 Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΟΡΩΝ

Τα τελευταία χρόνια έχουν ωριμάσει και στην Ελλάδα οι συνθήκες για την αξιοποίηση τέτοιων ισχυρών εννοιολογικών εργαλείων στην επιστήμη της πληροφόρησης. Ο πολύπλευρος εκσυγχρονισμός που συντελείται σε βιβλιοθήκες κάθε τύπου –ακαδημαϊκές και ερευνητικές, λαϊκές και σχολικές– καθιστά ακόμη πιο επιτακτική την επίλυση χρόνιων προβλημάτων που σχετίζονται, μεταξύ άλλων, με την έλλειψη υποδομής στον τομέα της θεματικής οργάνωσης περιεχομένου.

Με τη μετάφραση της 13^{ης} συνοπτικής έκδοσης της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey το 2001, το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης εφοδίασε τη βιβλιοθηκονομική κοινότητα με το ελληνικό ισοδύναμο ενός κλασικού και δοκιμασμένου συστήματος ταξινόμησης. Το επόμενο βήμα, την ανάπτυξη ενός ελληνικού θησαυρού θεματικών όρων, το υπαγόρευε η νέα πραγματικότητα που διαμορφώνεται στον χώρο της πληροφόρησης: ανάπτυξη ψηφιακών συλλογών, πολλαπλασιασμός και διασύνδεση των βάσεων δεδομένων, εφαρμογή διαδικασιών αυτοματοποίησης, λειτουργία κέντρων πληροφόρησης, παροχή νέων υπηρεσιών, κυριαρχία των ΟΡΑC, δημιουργία ψηφιακών βιβλιοθηκών.

Ως εκ τούτου, το ΕΚΤ προχώρησε στην ανάπτυξη του Θησαυρού Ελληνικών Όρων, του πρώτου θησαυρού γενικού περιεχομένου στην ελληνική γλώσσα (με απόδοση των όρων στην αγγλική). Ο Θησαυρός εκπονήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Υποστήριξη της Εκπαιδευτικής Πράξης από Κινητές Βιβλιοθήκες» (ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ), με σκοπό την υποστήριξη της θεματικής πρόσβασης στο υλικό των Δημόσιων και Δημοτικών Βιβλιοθηκών και των υπό σύσταση Κέντρων Πληροφόρησης, αλλά και γενικότερα στο περιεχόμενο κάθε είδους ψηφιακών βιβλιοθηκών, βάσεων δεδομένων κ.λπ.

2.1 Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ

Όταν ξεκινούσε η προσπάθεια στις αρχές του 2002, το ΕΚΤ είχε ήδη αποκομίσει πολύτιμη εμπειρία και τεχνογνωσία από τη μετάφραση της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey. Ασφαλώς, όμως, ένας ελληνόγλωσσος θησαυρός δεν θα μπορούσε να προκύψει με μετάφραση ή προσαρμογή αντίστοιχου ξενόγλωσσου εργαλείου. Και αυτό διότι το πλέγμα των σχέσεων μεταξύ των εννοιών είναι αδύνατο να μεταφρευθεί από ένα γλωσσικό και πολιτισμικό περιβάλλον σε ένα άλλο. Έτσι αποφασίστηκε η δημιουργία ενός νέου θησαυρού, που θα προέκυπτε από την αξιοποίηση προϋπάρχοντος υλικού (κυρίως των θεματικών επικεφαλίδων

της ΕΒΕ και άλλων θεματικών όρων που χρησιμοποιούνται στις ελληνικές βιβλιοθήκες) και την ενσωμάτωση του υλικού αυτού στο προϊόν πρωτότυπης έρευνας και εργασίας.

Για να έλθει το εγχείρημα σε πέρας, συστάθηκε η Επιτροπή Ανάπτυξης Θησαυρού (ΕΑΘ), με μέλη έμπειρους βιβλιοθηκονόμους από τον χώρο τόσο της εκπαίδευσης όσο και των βιβλιοθηκών. Παράλληλα, μελετήθηκαν τα διεθνή και ελληνικά πρότυπα για τη συγκρότηση θησαυρών και συγκεντρώθηκε σχετική βιβλιογραφία.

Τα μέλη της ΕΑΘ ανέλαβαν και επεξεργάστηκαν επιμέρους θεματικές ενότητες, ενώ η ολομέλεια στις μηνιαίες συνεδριάσεις της εξέταζε τα μεθοδολογικά προβλήματα και λάμβανε τις σχετικές αποφάσεις. Το ΕΚΤ προχώρησε στην προμήθεια ειδικού λογισμικού διαχείρισης θησαυρών (SIS-TMS) από το Ινστιτούτο Πληροφορικής του Ιδρύματος Τεχνολογίας και Έρευνας (Ηράκλειο Κρήτης), σε συνεργασία δε με το Ινστιτούτο πραγματοποίησε προσαρμογές στο λογισμικό με βάση τις απαιτήσεις του συγκεκριμένου έργου.

Η πρώτη αυτή έκδοση διατίθεται δωρεάν στις βιβλιοθήκες με τη μορφή CD-ROM, ως ηλεκτρονική εφαρμογή που αναπτύχθηκε σε συνεργασία με την «iLang Γλωσσική Καινοτομία», εταιρεία-τεχνοβλαστό του Ινστιτούτου Επεξεργασίας του Λόγου. Έχει επίσης προγραμματιστεί η δημιουργία αντίστοιχης εφαρμογής στον διαδικτυακό κόμβο του ΕΚΤ, με την οποία οι χρήστες θα έχουν πρόσβαση στην εκάστοτε ενημερωμένη και εμπλουτισμένη έκδοση του Θησαυρού.

Στην τρέχουσα έκδοση περιλαμβάνονται οι βασικές έννοιες από ένα ευρύ φάσμα γνωστικών πεδίων, με μεγαλύτερη έμφαση σε θέματα ελληνικού και ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, χωρίς πάντως να επιδιώκεται μια κάλυψη σε βάθος. Αντίθετα, ιδιαίτερη βαρύτητα έχει δοθεί στην κατά το δυνατόν σωστή δόμηση των σχέσεων μεταξύ των εννοιών, αφού από νωρίς κρίθηκε ότι, για τα πρώτα του βήματα, προέχει ο Θησαυρός να σταθεί καλά στα πόδια του, παρά να διανύσει μεγάλη απόσταση. Η τεκμηρίωση μιας «καλής πρακτικής» αποτέλεσε προτεραιότητα σε κάθε πτυχή του έργου, καθώς θεωρήθηκε το σημαντικότερο μέρος της υποδομής που αφήνει πίσω της η πρώτη έκδοση.

Η περαιτέρω ανάπτυξη και εξειδίκευση του Θησαυρού Ελληνικών Όρων θα γίνεται σε επιλεγμένες θεματικές ενότητες, που θα καθορίζονται με βάση συγκεκριμένες ανάγκες ομάδων χρηστών. Σταθερή επιδίωξη του ΕΚΤ είναι ο διαρκής εμπλουτισμός και βελτίωση του σημαντικού αυτού εργαλείου, που μόνο μέσα από την καθημερινή πρακτική εφαρμογή του στο πεδίο της πληροφόρησης από τους επαγγελματίες του χώρου θα μπορεί να εξελίσσεται και να ωριμάζει,

συμβάλλοντας έτσι στην κάλυψη των σημερινών και μελλοντικών αναγκών των πληροφοριακών οργανισμών.

2.2 ΟΙ ΓΛΩΣΣΕΣ ΤΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

Ο Θησαυρός περιλαμβάνει και την απόδοση των ελληνικών όρων στην αγγλική γλώσσα, καθώς δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις όπου η επιλογή ενός αγγλικού όρου από τον χρήστη διευκολύνει το έργο του· συχνά μάλιστα η διαγλωσσική αντιστοίχιση συμβάλλει στην αποσαφήνιση των εννοιών. Διευκρινίζεται ότι κάθε προτιμώμενος ελληνικός όρος μπορεί να αντιστοιχίζεται με περισσότερους του ενός, ισοδύναμους μεταξύ τους, αγγλικούς όρους (για πρακτικούς κυρίως λόγους, ένας από αυτούς εμφανίζεται κάθε φορά ως προτιμώμενος).

Τονίζεται, εντούτοις, ότι δεν πρόκειται για γνήσιο «δίγλωσσο» θησαυρό, καθώς οι αγγλικοί όροι εξαρτούν την παρουσία τους από τους αντίστοιχους ελληνικούς και μόνο, και δεν συνιστούν έναν αυτόνομο «Θησαυρό Αγγλικών Όρων». Αυτό θα απαιτούσε την πλήρη και συνεκτική ανάπτυξη όλων των εννοιών και των σχέσεών τους στο αγγλικό γλωσσικό και πολιτισμικό περιβάλλον και την εκ των υστέρων αντιστοίχισή των όρων του «αγγλικού θησαυρού» με εκείνους του «ελληνικού θησαυρού». Επομένως ο χρήστης δεν πρέπει να συναγάγει μία οποιαδήποτε σχέση μεταξύ δύο αγγλικών όρων από το γεγονός ότι αυτή ισχύει για τους αντίστοιχους ελληνικούς όρους.

2.3 Η ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗ ΤΩΝ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΣΧΕΣΕΩΝ

Ο Θησαυρός παρουσιάζει μια ιδιομορφία ως προς τον τρόπο με τον οποίο συγκροτήθηκε. Κατά κανόνα, τα εργαλεία αυτού του είδους δημιουργούνται για τη θεματική περιγραφή συγκεκριμένων συλλογών τεκμηρίων ή για τη «χαρτογράφηση» ειδικών θεματικών περιοχών, και ανάλογα οριοθετείται και το περιεχόμενό τους. Στην προκειμένη περίπτωση, όμως, ο Θησαυρός δεν διαθέτει ένα τόσο συγκεκριμένο πλαίσιο αναφοράς, δεν απευθύνεται σε ένα ειδικό κοινό ούτε περιορίζεται σε συγκεκριμένη θεματική περιοχή, με αποτέλεσμα η διεργασία που ακολουθείται κατά τη συλλογή και οργάνωση του υλικού να είναι λιγότερο «δεδομένη» και να στηρίζεται σε πηγές ποικίλης προέλευσης.

Ασφαλώς, η ιδιομορφία αυτή δεν ακυρώνει πλήρως την «κλασική» προσέγγιση. Ο Κατάλογος Θεματικών Επικεφαλίδων της Εθνικής Βιβλιοθήκης και ο Κατάλογος Καθιερωμένων Τύπων του Συλλογικού Καταλόγου των Δημόσιων Βιβλιοθηκών αποτελούν για αρκετές, λαϊκές κυρίως,

βιβλιοθήκες μια βάση για την ευρετηρίαση των τεκμηρίων τους, συμβάλλοντας έτσι στην εμπέδωση μιας τυποποιημένης θεματικής περιγραφής και στην ενίσχυση της χρήσης καθιερωμένων λεξιλογίων. Στην ίδια κατεύθυνση, ο Θησαυρός αξιοποίησε σε μεγάλο βαθμό ορολογία από τις συγκεκριμένες πηγές, και, δευτερευόντως, από λεξιλόγια ευρετηρίασης μεμονωμένων καταλόγων βιβλιοθηκών, που συνήθως περιλαμβάνουν επίσης θεματικές επικεφαλίδες, πρωτογενείς ή μεταφρασμένες.

Οι όροι από τις πηγές εντάσσονται στον Θησαυρό είτε ως προτιμώμενοι είτε ως μη προτιμώμενοι, οπότε και λειτουργούν ως «όροι εισόδου». Αυτό διασφαλίζει μια ελάχιστη «διαλειτουργικότητα» του Θησαυρού με καταλόγους βιβλιοθηκών που έχουν ήδη χρησιμοποιήσει τους συγκεκριμένους όρους στο πλαίσιο οποιουδήποτε λεξιλογίου ευρετηρίασης. Με τον τρόπο αυτό αξιοποιείται ο συλλογικός πλούτος που έχει δημιουργηθεί μέσα από την καθημερινή εργασία των βιβλιοθηκονόμων.

Βασικό σημείο αναφοράς για την ορολογία του Θησαυρού αποτέλεσε και η ελληνική μετάφραση της 13^{ης} συνοπτικής έκδοσης της Δεκαδικής Ταξινόμησης Dewey, η οποία συνέβαλε σημαντικά και στην οριοθέτηση του βαθμού εξειδίκευσης των όρων του Θησαυρού, καθώς το ταξινομικό αυτό σύστημα καλύπτει τις ανάγκες συλλογών μικρού και μεσαίου μεγέθους που απευθύνονται στο ευρύ κοινό.

Επίσης, βασικές πηγές ορολογικού υλικού αποτέλεσαν τα λεξικά και γλωσσάρια κάθε είδους, στην ελληνική ή αγγλική γλώσσα, ή και στις δύο. Ειδικά για την απόδοση των όρων του Θησαυρού στην αγγλική γλώσσα χρησιμοποιήθηκαν δίγλωσσα λεξικά, αλλά και άλλες πηγές που περιλαμβάνουν αντιστοίχιση ελληνικών και αγγλικών όρων, όπως ο θησαυρός Eurovoc, ή και πάλι η μετάφραση της ταξινόμησης Dewey, από την οποία έχει προκύψει πλούσιο δίγλωσσο υλικό.

Κύριες πηγές για την τεκμηρίωση των σχέσεων μεταξύ των όρων, που χρησιμοποιήθηκαν βέβαια και για την τεκμηρίωση της ίδιας της ορολογίας, αποτέλεσαν οι κάθε είδους θησαυροί, σε οποιαδήποτε γλώσσα. Στην πλειονότητά τους ήταν αγγλόγλωσσοι ή πολύγλωσσοι θησαυροί διεθνούς εμβέλειας που καλύπτουν ειδικά θεματικά πεδία. Δευτερευόντως, αξιοποιήθηκαν και άλλα δομημένα λεξιλόγια, όπως ταξινομίες, ταξινομικά συστήματα, κατάλογοι θεματικών επικεφαλίδων και σημασιολογικά δίκτυα.

Πολύτιμα βοηθήματα αποδείχθηκαν επίσης οι εγκυκλοπαίδειες, αλλά και βιβλία που λειτουργούν ως εισαγωγή σε συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο, καθώς σε αυτά βρίσκει κανείς συχνά κάποια συστηματική παρουσίαση των βασικών εννοιών.

Αναλυτική παράθεση των βασικών πηγών για τους όρους του Θησαυρού και τη διασύνδεσή τους μπορεί κανείς να βρει στην ιστοσελίδα www.ekt.gr/thesaurus.

Σημειωτέον ότι, πέρα από τα διάφορα βοηθήματα, σημαντική συμβολή είχαν και ειδικοί διαφόρων γνωστικών πεδίων στους οποίους απευθύνθηκαν οι συντάκτες του Θησαυρού, κυρίως για την τεκμηρίωση των εννοιών εκείνων που άφηναν μεγάλα περιθώρια υποκειμενικών προσεγγίσεων τόσο ως προς το περιεχόμενό τους όσο και ως προς τη θέση τους στο πλέγμα των σχέσεων.

Με την ευκαιρία αυτή τονίζεται ότι το υποκειμενικό στοιχείο είναι αναπόσπαστο μέρος της δημιουργίας κάθε θησαυρού και, επομένως, η συγκεκριμένη αποτύπωση ενός «χάρτη» σημασιών και σχέσεων δεν διεκδικεί καμία σφραγίδα γνησιότητας έναντι άλλων πιθανών «χαρτογραφήσεων». Άλλωστε, σε αρκετά γνωστικά πεδία υπάρχουν εναλλακτικές διαδρομές που αντικατοπτρίζουν διαφορετικές «σχολές» ή «παραδόσεις», καθιστώντας τη σύνθεση αδύνατη και την επιλογή αναγκαία. Αυτό που ασφαλώς επιδιώκει ο Θησαυρός είναι η διαμόρφωση μιας κατά το δυνατόν άρτιας, συνεπούς και λειτουργικής πρότασης με συγκεκριμένα μεθοδολογικά βήματα, ενθαρρύνοντας και συνεκτιμώντας τη συμβολή κάθε ενδιαφερομένου.

2.4 Η ΔΟΜΗ ΤΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

Το μεγάλο εύρος θεματικής κάλυψης που χαρακτηρίζει τον Θησαυρό υπαγορεύει την αρχική οργάνωση των όρων κατά θεματικά πεδία ([1], § 9.3.2.2).

Τα θεματικά πεδία, ωστόσο, δεν χωρίζονται από στεγανά· όροι από διαφορετικά πεδία συνδέονται με σχέση συσχέτισης, επιτρέποντας έτσι τη «διαθεματική επικοινωνία». Επίσης, αρκετοί είναι οι όροι που ανήκουν ταυτόχρονα σε δύο ή περισσότερα πεδία.

Ας σημειωθεί εδώ ότι η υπαγωγή ενός όρου σε συγκεκριμένο πεδίο δεν πρέπει να συγχέεται με ιεραρχική σχέση (πλατύτερου-ειδικότερου), π.χ. ο όρος «ηλιακό σύστημα» ανήκει στο θεματικό πεδίο της *Αστρονομίας* αλλά δεν είναι ειδικότερος όρος της «αστρονομίας».

Με δυο λόγια, η σύνδεση του όρου με το πεδίο στο οποίο ανήκει λειτουργεί ως ένα είδος «θεματικού δείκτη» που επιτρέπει στον χρήστη να ομαδοποιεί όρους και να κάνει επιλογές με βάση το ειδικό ενδιαφέρον του για συγκεκριμένο αντικείμενο.

2.4.1 ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΟΡΩΝ

- *Σχέσεις ισοδυναμίας*

Ισοδύναμοι όροι θεωρούνται τα «συνώνυμα», στα οποία συγκαταλέγονται καταχρηστικά ορισμένες μορφολογικές παραλλαγές, κυρίως συντομογραφίες και εναλλακτικές ορθογραφίες ([1], § 8.2.2).

Για την επιλογή του προτιμώμενου όρου, μεγάλο ρόλο παίζει συνήθως ο βαθμός εξοικείωσης των χρηστών με τον κάθε όρο. Ωστόσο, στον Θησαυρό Ελληνικών Όρων, που δεν απευθύνεται σε κοινό με ομοιόμορφα χαρακτηριστικά, το κριτήριο αυτό δεν έχει τόσο μεγάλη εφαρμογή.

Άλλα κριτήρια που χρησιμοποιούνται κατά περίπτωση είναι η συχνότητα εμφάνισης, η χρήση από την επιστημονική κοινότητα και η ελληνογένεια (π.χ. «ηλεκτρονικοί υπολογιστές» αντί για «κομπιούτερ»).

Ο πλούτος ενός θησαυρού σε «συνώνυμους» όρους διασφαλίζει περισσότερα σημεία θεματικής πρόσβασης, βελτιώνοντας σημαντικά την ανάκτηση της πληροφορίας. Εξ ου και η προσπάθεια να περιληφθούν ως μη προτιμώμενοι και εκείνοι ακόμη οι όροι που θεωρούνται αδόκιμοι.

Πάντως, παρά την εφαρμογή συγκεκριμένων κριτηρίων, η επιλογή ενός όρου ως προτιμώμενου παραμένει σε μεγάλο βαθμό υποκειμενική. Το ΕΚΤ μελετά και αξιοποιεί κάθε σχετική τεκμηριωμένη άποψη, παρατήρηση ή σχόλιο. Σημειώνεται ωστόσο ότι η ίδια η ύπαρξη της σχέσης ισοδυναμίας περιορίζει την πρακτική αξία της συζήτησης αυτής, τουλάχιστον ως προς τις επιπτώσεις της εκάστοτε επιλογής στην αποτελεσματικότητα της αναζήτησης της πληροφορίας.

- *Σχέσεις ιεραρχίας*

Οι ιεραρχικές σχέσεις θυμίζουν άσκηση λογικής, καθώς διέπονται από αρκετά σαφείς και αυστηρούς κανόνες. Εδώ τονίζονται τα εξής:

- Όροι που συνδέονται με σχέση ιεραρχίας πρέπει να αντιπροσωπεύουν ομοειδείς έννοιες, που ανήκουν δηλαδή στην ίδια γενική κατηγορία ([1], § 6.1, 8.3.2). Πρόκειται για τον πρώτο και βασικό λογικό έλεγχο τον οποίο οφείλει να ικανοποιεί κάθε τέτοια σχέση.

- Ως σχέση ιεραρχίας νοείται κατεξοχήν η σχέση γένους-είδους.

- Η σχέση της εξατομικευμένης περίπτωσης (instance) δεν χρησιμοποιείται ([1], § 8.3.6), καθώς στη σχέση αυτή οι ειδικότεροι όροι είναι σχεδόν πάντοτε κύρια ονόματα.

- *Σχέσεις συσχέτισης*

Για κάθε θησαυρό είναι πρόκληση αλλά και βασική επιδίωξη να επιτύχει ικανοποιητική κάλυψη των σχέσεων συσχέτισης, διότι αυτές είναι που διασυνδέουν τις έννοιες με τρόπο που ξεφεύγει από τις λογικές κατηγοριοποιήσεις και αξιοποιεί λιγότερο προφανείς και, γι' αυτό, πολύτιμες «συνάφειες».

Προκειμένου να ελεγχθεί πάντως το υποκειμενικό στοιχείο, το Πρότυπο παραθέτει μια σειρά αντιπροσωπευτικών περιπτώσεων σχέσεων συσχέτισης ([1], § 8.4.3), που αποτέλεσαν οδηγό και για τους συντάκτες του Θησαυρού.

2.5 Η ΔΙΕΠΑΦΗ ΧΡΗΣΗΣ ΤΟΥ ΘΗΣΑΥΡΟΥ

Οι βασικές λειτουργίες της διεπαφής χρήσης έχουν ως εξής:

- εντοπισμός λέξης ή τμήματος λέξης, όπου και αν βρίσκεται σε έναν όρο, και παράθεση όλων των όρων που πληρούν τις προδιαγραφές της αναζήτησης, κατά σειρά συνάφειας
- υπόδειξη του προτιμώμενου όρου όταν κατά την αναζήτηση έχει χρησιμοποιηθεί μη προτιμώμενος
- αναζήτηση με βάση τον ταξινομικό αριθμό
- παράλληλη προβολή του «δέντρου» και του «δελτίου» του εκάστοτε επιλεγμένου όρου
- προβολή των όρων με ή χωρίς την αγγλική απόδοση
- πλοήγηση με υπερσυνδέσμους σε οποιονδήποτε όρο προβάλλεται στην οθόνη
- εκδίπλωση ή συρρίκνωση των βαθμίδων στην προβολή του «δέντρου»
- προβολή επιλεγμένων θεματικών πεδίων

- παρουσίαση και εκτύπωση του συνόλου ή μέρους των δεδομένων, σε επιλεγμένες μορφές
- εμπλουτισμός από τον χρήστη και εξαγωγή των νέων «υποψήφίων» όρων προς αξιοποίηση από τους συντάκτες του Θησαυρού

2.6 ΤΑ ΟΦΕΛΗ ΚΑΙ ΟΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Είδαμε ότι χρήστης του θησαυρού δεν είναι μόνον ο βιβλιοθηκονόμος, που τον χρησιμοποιεί ως εργαλείο ευρετηρίασης, αλλά και ο τελικός χρήστης των υπηρεσιών πληροφόρησης που τον αξιοποιεί ως εργαλείο αναζήτησης, γεγονός που τον καθιστά ουσιαστικό μέτοχο στη διεργασία. Είδαμε επίσης τον τρόπο με τον οποίο ο θησαυρός διευρύνει τις δυνατότητες πρόσβασης στην πληροφορία, προτείνοντας ανά πάσα στιγμή νέους δρόμους σε κάθε πλοήγηση, με αποτέλεσμα να περιορίζονται στο ελάχιστο τα αδιέξοδα και να βελτιώνεται η αποδοτικότητα της αναζήτησης.

Ειδικότερα ο Θησαυρός Ελληνικών Όρων, μέσα από τη λειτουργία του ως κοινού σημείου αναφοράς, μπορεί να συμβάλει στην υιοθέτηση ενός ενιαίου συστήματος ευρετηρίασης, ενθαρρύνοντας έτσι την «επικοινωνία» μεταξύ των συλλογών που τον χρησιμοποιούν. Και η καθιέρωση θεματικών όρων μέσα από τη συγκεκριμένη διεργασία είναι ένα στοιχείο που συμβάλλει πολλαπλά στη διακίνηση της πληροφορίας, αλλά και στην αντιμετώπιση της ανεπάρκειας τέτοιων όρων στην ελληνική γλώσσα, ενός προβλήματος που συντηρείται και επιτείνεται όταν ξενόγλωσσα εργαλεία υιοθετούνται ως έχουν ή «μεταφράζονται» αποσπασματικά και πλημμελώς.

Επιπλέον ο Θησαυρός, πέρα από καθαρά βιβλιοθηκονομικό και ορολογικό εργαλείο, αποτελεί και ένα σημαντικό επιστημολογικό και παιδαγωγικό εργαλείο, χάρη στην ικανότητά του να αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίο ο ανθρώπινος νους έχει οργανώσει τον κόσμο του.

Ιδιαίτερα σήμερα, η αξία του είναι μεγάλη, καθώς διευκολύνει την απόκτηση των βασικών δεξιοτήτων που οι σύγχρονοι πολίτες χρειάζονται μπροστά στις προκλήσεις της κοινωνίας της γνώσης: να είναι σε θέση να εντοπίζουν, να αξιολογούν και να αξιοποιούν την πληροφορία που τους ενδιαφέρει.

Τέλος, σε καθαρά πρακτικό επίπεδο, μπορεί στο εξής να αξιοποιηθεί η υποδομή που δημιουργήθηκε στο ΕΚΤ, τόσο από άποψη λογισμικού και τεχνολογίας όσο και από άποψη μεθοδολογίας. Σε μια τέτοια κατεύθυνση κινείται κάθε συνεργασία του ΕΚΤ, ως φορέα

ανάπτυξης θησαυρού, με όποιον χώρο χρησιμοποιεί ειδική ορολογία και χειρίζεται ειδικό περιεχόμενο. Υποδομή και ορολογία είναι τα συστατικά που χρειάζονται για την ανάπτυξη των εννοιολογικών εργαλείων που θα καλύψουν εξειδικευμένες ανάγκες συγκεκριμένων ομάδων χρηστών. Σε κάθε περίπτωση, ο Θησαυρός Ελληνικών Όρων θα παραμείνει ένα ζωντανό εργαλείο, κοντά στις εξελίξεις και τις απαιτήσεις των καιρών.

Σημείωση του συγγραφέα

Η παρούσα ανακοίνωση βασίζεται κατά το μεγαλύτερο μέρος της στη «Μεθοδολογία ανάπτυξης» του Θησαυρού Ελληνικών Όρων, την οποία συνέταξε ο ίδιος με τη συνδρομή των: Μαρία Αλεξανδράκη, Δανάη Γεωργάκη, Δάφνη Κυριάκη-Μάνεση, Χαρά Μπρίντζη, Βίκη Τσερώνη, Αγγελική Φραγκάκη.

Στη σύνταξη και επιμέλεια του Θησαυρού Ελληνικών Όρων συνεργάστηκαν οι: Μαρία Αλεξανδράκη, Γιάννος Βαλάσης, Πάνος Βλαγκόπουλος, Δανάη Γεωργάκη, Διονύσης Γιαννίμπας, Γεώργιος Ζάχος, Δάφνη Κυριάκη-Μάνεση, Ειρήνη Μακρή, Λουκία Μαυρομήτρου, Χαρά Μπρίντζη, Μάρθα Νατσουλίδου, Γίολα Νταή, Μαργαρίτα Σαμιώτη, Μιχάλης Σόβολος, Μάκης Τουρκογιάννης, Βίκη Τσερώνη, Γεωργία Φέλιου, Ρωξάνη Φέσσα, Αγγελική Φραγκάκη.

Βιβλιογραφία

1. Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1321, *Τεκμηρίωση – Κατευθυντήριες οδηγίες για τη συγκρότηση και ανάπτυξη μονόγλωσσων θησαυρών*
2. Ελληνικό Πρότυπο ΕΛΟΤ 1312, *Τεκμηρίωση – Θεματική ανάλυση τεκμηρίων, μέθοδοι εξέτασης τεκμηρίων, προσδιορισμού των θεμάτων τους και επιλογής των όρων ευρετηρίασης*
3. *Θησαυρός Ελληνικών Όρων - Μεθοδολογία Ανάπτυξης*, Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης, 2005
4. Aitchison J, Gilchrist A & Bawden D, *Thesaurus construction and use: a practical manual*, ASLIB, 2000
5. British Standard BS 8723 (DRAFT), *Structured Vocabularies for Information Retrieval*, BSI, 2004
6. Γιαννίμπας Δ, *Το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης και η οργάνωση της γνώσης*, 4^ο Συνέδριο «Ελληνική Γλώσσα και Ορολογία», 2003

Διονύσιος Γιαννίμπας

Μεταφραστής

Συντονιστής σε θέματα ορολογίας – ΕΚΤ

Διεύθυνση αλληλογραφίας: Στίλπωνος 15 – 116 36 Αθήνα

τηλ.: 210-7273946, ηλ. ταχ.: giannibas@ekt.gr